

Nyhedsbrev fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskab nr. 18
(ISSN: 2445-9984). Redaktionen afsluttet ultimo april 2023
Ansvarshavende redaktør: Karen Skovgaard-Petersen
Redaktion:

Bjarke Moe · bmoe@dsl.dk · 26 83 93 27
Simon Skovgaard Boeck · ss@dsl.dk · 30 24 35 48

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
Christians Brygge 1, 1219 København K
Åbningstider: hverdage 9-15, fredag 10-14
Mail: sekretariat@dsl.dk · Telefon: 33 13 06 60
Hjemmeside: dsl.dk

Forsiden: Professor Mellinis forbløffende illusionsnumre gengivet i det østrigske ugemagasin *Der Floh*, 19. sept. 1880. Wien Museum Inv.-Nr. W 8072, CC0 (<https://sammlung.wienmuseum.at/objekt/593039/>), se artiklen side 6-7.

PRESSEKLIP

»Bangs anekdote [om et middagsselskab med oplæsning af *Sult*] citeres i Peer E. Sørensens og Jesper Gehlert Niensens både solidt informative og dejligt og kongenialt opkørte efterskrift til Gyldendals og Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs tekstkritiske udgave af originaludgaven fra 1890.«
Lars Bukdahl om *Sult*, *Weekendavisen*, 20. januar 2023

»Det ER en sensationel udgave af Hamsuns 'Sult'. [...] Alt dette, af fineste kvalitet, får man for bare to hundredlapper. Lad os krydse fingre for, at Det Danske Sprog- og Litteraturselskab får lov at overleve på finansloven.«
Thomas Bredsdorff, *Politiken*, 22. januar 2023

»Dette vilde værk er igen aktuelt i dansk sammenhæng takket være det frydelige samarbejde mellem Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal, der længe har udgivet fornemme tekstkritiske udgaver af danske klassikere, til en pris der ikke behøver lade én sulte.«
Rasmus Vangshardt om *Sult*, *Kristeligt Dagblad*, 25. januar 2023

»It's a remarkably well-constructed programme. [...] It's a very absorbing, instructive take on a familiar concept.«
Fabrice Fitch om salmeprojektets CD, *Reforming Hymns*, *Gramophone*, april 2023

»"Ole Rømer's Triduum" er i sandhed et astronomisk mesterværk. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab offentliggør dansk forskning i verdensklasse fra for over 300 år siden. [...] Men uanset det er udgivelsen en begivenhed af stor kulturel og videnskabshistorisk betydning, for alle, der holder af videnskab og kultur, kan nu glæde sig over, at tre kyndige og flittige forskere har udgivet dette enestående værk med støtte fra Carlsbergfondet og Sprog- og Litteraturselskabet.«
Søren Hindsholm, *Kristeligt Dagblad*, 10. april 2023

Der ligger et umiskendeligt skær af *nation building* over Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs grundlæggelse i 1911. Det videnskabelige behov for at få udgivet kilder til dansk sproghistorie gik hånd i hånd med ønsket om at udgive »nationale Monumenter over dansk Sprog og dansk Litteratur« af »national Betydning for vort Land«. Men indadvendt, national selvtilstrækkelighed var der på den anden side ikke tale om. Inden for videnskabs- og lærdomshistorien har selskabet altid været internationalt orienteret. Tycho Brahes samlede værker (1913-1929), Saxos Danmarkshistorie (1931, 2005), *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* (1955-2021) og senest Ole Rømers Triduum-observationer (2023) er alle eksempler på udgaver henvendt til en læserskare også uden for landets grænser. Teksterne selv er på det gamle europæiske fællessprog latin, og de ledsagende tekster på engelsk (eller, for de ældstes vedkommende, latin). Tilsvarende er selskabets talrige Georg Brandes-udgivelser med få undtagelser henvendt til både danske og udenlandske læsere.

Også selskabets omfattende ordbogsarbejde har i de senere årtier været bemærkelsesværdigt internationalt orienteret. *Den Danske Ordbogs* leksikografer og sprogteknologer indgår således i både nordiske, europæiske og globale forskningssamarbejder.

Endelig er det glædeligt at konstatere at DSL's udgaver af dansk skønlitteratur i disse år når godt ud over landets grænser. De ligger nemlig til grund for oversættelser til tysk, engelsk, italiensk og andre sprog. Som den tyske oversætter Ulrich Sonnenberg beretter i dette nyhedsbrev, har oversætterne stor gavn af selskabets gennemarbejdede og kommenterede tekststudgivelser. Selv om initiativet altså ikke udgår fra os, er det ikke desto mindre endnu en facet af selskabets funktion som kulturel ambassadør. For der er naturligvis ingen modsætning mellem fortsat at forvalte en national kulturarv og at bidrage til at den i stadig højere grad indgår i relevante kulturelle og forskningsmæssige sammenhænge i den store verden.

Karen Skovgaard-Petersen · ksp@dsl.dk

Henrik Pontoppidan (1857-1943) regnes blandt de betydeligste skønlitterære forfattere i dansk litteraturhistorie, berømt især for sine tre store romaner *Det forjættede Land* (1891-95), *Lykke-Per* (1898-1904) og *De Dødes Rige* (1912-16) – og berygtet for sine stadige omarbejdelser af dem og forfatterskabets øvrige tekster. »Fra den første skitse til den sidste bog, som udkom få måneder før den 86 årige digters død, rettede og omarbejdede han sine fortællinger, om og om igen! Det er ikke bare en litteraturhistorisk specialitet. Det er et af de vigtigste træk i denne forfatterpersonlighed«, skrev Thorkild Skjerbæk i *Dansk Udsyn* fra 1957. Henrik Pontoppidans forfatterskab er i udpræget grad et dynamisk forfatterskab i evig dialog med sig selv, et forfatterskab i bevægelse, hvor værkerne ændres op til flere gange, og hvor variansen, relationen mellem de forskellige versioner, også har betydning. Som sådan udgør forfatterskabet en udgivelsesteknisk udfordring. Hvilken version skal man udgive? Den første? den sidste? den bedste? dem alle?

I 1997 udgav Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal *Det forjættede Land* i en kritisk og kommenteret udgave ved Esther Kielberg og Lars Peter Rømhild. Udgaven gengav førstetrykket og indeholdt i tillæg en cd-rom (ved Karsten Kynde) med samtlige versioner af værket til og med femte udgave og med muligheder for sammenligning. Den var tænkt som første titel i en samlet kritisk og kommenteret udgivelse af de store romaner. Projektet måtte dog pga. manglende finansiering stilles i bero.

Takket være en bevilling fra Carlsbergfondet (se s. 9) har arbejdet nu kunnet genoptages på et revideret grundlag. *Henrik Pontoppidans store romaner* er planlagt som et frit tilgængeligt digitalt tekstarkiv, der foruden de af Henrik Pontoppidan reviderede udgaver af de tre store romaner (både søgbar tekst og digitale faksimiler) skal indeholde alle kendte forarbejder, hertil desuden kommentarer (til førsteudgaverne) og tekstkritiske noter, introduktioner samt en række ressourcetekster om forfatterskabet. Den digitale udgave følges af en traditionel kritisk og kommenteret bogudgivelse af de tre værker, der imødekommer en bredere læserskares behov. Endnu en forskningsdimension er tilføjet i form af et ph.d.-projekt, der skal udforske variansen mellem romanernes versioner og præsentere en sammenfattende karakteristik af Pontoppidans arbejdsmåde. Udgivelsen gennemføres i perioden 2023-2025.

Jesper Gehlert Nielsen · jgn@dsl.dk

Henrik Pontoppidan fotograferet omkring 1914.

EN OVERSÆTTERS BETRAGTNINGER

Da jeg i 2006 skulle udvælge og oversætte tekster af Herman Bang til en bog med noveller og reportager, havde jeg et problem. Bogen skulle indeholde noter og forklaringer. Men Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs 10 binds-udgave af Bangs *Romaner og noveller* var endnu ikke udkommet, og i *Noveller* fra Gyldendal fandtes der ingen kommentarer. Vidste danske læsere virkelig, hvad fx »Hamlon-Voltaske Øvelser« er, som Bang skriver om i »Les quatre diables«? Og selv om både *Københavnske skildringer* fra 1954 og »Virkelighed – set i Herman Bangs Speil« i *Journalistikkens Klassikerserie* har noter, efterlader de stadig spørgsmål som: Hvad var »Professor Mellinis Tryllefontæne i Tivolis Cirkustheater«, som Bang nævner i artiklen »Under Illuminationen«?

Selv om jeg kunne bruge internettet, var det et meget besværligt og krævende arbejde at samle alle de forklaringer og noter sammen, som jeg syntes var nødvendige for at forstå teksterne. Jeg var nødt til at kontakte mange forskellige eksperter for at få svar på mine spørgsmål.

Og i dag? I dag er jeg rigtig glad for de meget indgående og omhyggelige kommentarer i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs udgaver af danske klassikere. I de sidste fem år har jeg bl.a. oversat Johannes V. Jensens *Himmerlandshistorier*, og jeg kan slet ikke forestille mig, hvor lang tid det ville have taget, hvis jeg ikke havde haft den vidunderlige tobindsudgave ved hånden.

På samme måde har det været med Karen Blixens »Babettes Gæstebud«, som aldrig før har været udgivet med noter i Tyskland – eller oversat direkte fra dansk. Jeg har oversat teksten og benyttet noterne fra DSL-udgaven, og nu kan »Babette« endelig læses og forstås med en helt anden baggrund i Tyskland.

Det samme gælder for den kommenterede nyoversættelse af Knut Hamsuns *Sult* efter den første udgave fra 1890, som lige er udkommet på tysk, og Tom Kristensens *Hærværk*, som udkommer i en kommenteret nyoversættelse til efteråret.

Kort sagt bruger jeg kommentarerne flittigt og er meget taknemmelig for, at der findes udgaver, som i den grad hjælper mig i mit daglige arbejde.

Forresten findes svaret på, hvad »Hamlon-Voltaske Øvelser« er, på side 361 i Herman Bangs *Romaner og noveller*, bd. 8. Og »Professor Mellini« bliver forklaret i bd. 9 på side 384. Måske kan man bare tilføje, at tryllefontænen var en overdådig maskinkonstruktion af vandfald og springvand, som skabte en illusion af et eksotisk vandlandskab.

Ulrich Sonnenberg · ulrich_sonnenberg@web.de

DEN FØRSTE DANSKE GRAMMATIK

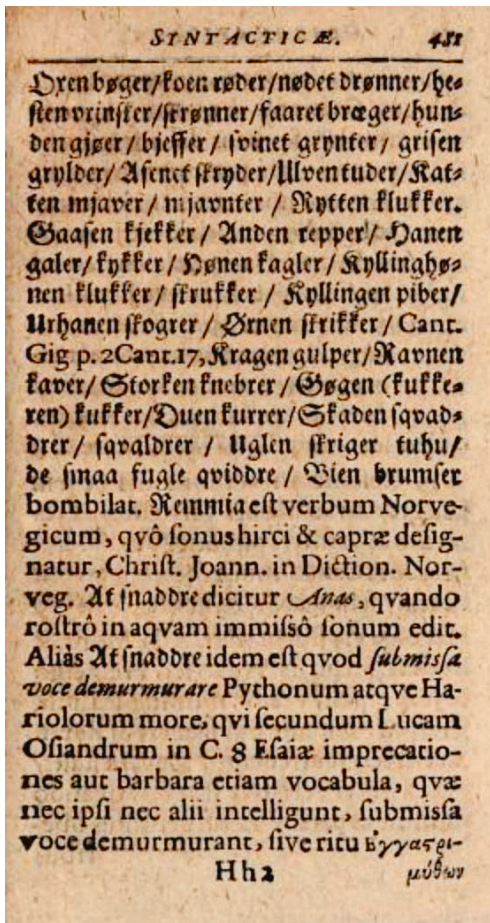
I 1668 udkom for første gang en grammatik over vort modersmål, Erik Pontoppidan den Ældres *Grammatica Danica*, et ambitiøst værk der dækker både lydlære, formlære og syntaks. Som titlen viser, var den på datidens internationale sprog latin. Af denne grund er værket nu lukket land for de fleste af danskfagets dyrkere. Det vil Det Danske Sprog- og Litteraturselskab råde bod på ved senere på året at udsende en oversættelse foretaget af Sten Ebbesen, der også har skrevet en fyldig indledning (med bidrag af Sebastian Olden-Jørgensen og Jesper Høgenhaven). Udgivelsen er bl.a. finansieret af Carlsbergfondet.

Hvordan beskriver man et hidtil ubeskrevet sprog? Man tager et kendt lingvistisk rammeværk og anbringer det nye sprogs fænomener i de kendte kategorier. I 1600-tallet betød det som en selvfølge at bruge tidens standardsystem til beskrivelse af latin – det kendte

enhver mulig læser. Men det resulterede bl.a. i nogle inflatoriske paradigmer for verbalbøjning og nogle syntaktiske regler der kun giver mening hvis man går rundt med en latinsk syntaks i hovedet.

På den anden side var Pontoppidan en manisk ordsamler, som i præstegården i Køge må have haft stakke af papir med ord sorteret efter forskellige principper, og han var god til at iagttage nuancer i udtale og brug. Begrænsningens kunst beherskede han ikke: hellere tyve eksempler på et fænomen end to! Derfor er værket en guldgrube både til studiet af hans tids udtale og til leksikografien, for hans danske eksempler er som regel udstyret med latinske oversættelser. Der er mange irrelevante digressioner, men netop de kan virke charmerende fordi de fortæller så meget om tidens tankesæt.

Her er et værk at dykke ned i hvis man er interesseret i det danske sprogs historie, i grammatikkens historie eller i 1600-tallets kulturhistorie i bredere forstand.

Beskrivelse af dyrelyde i *Grammatica Danica*.

Sten Ebbesen · se@hum.ku.dk

DANSK LITTERATURHISTORISK BIBLIOGRAFI

I august 2023 offentliggør Det Danske Sprog- og Litteraturselskab en ny, digital version af *Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi*, som desværre har været utilgængelig for offentligheden i en årrække.

Bibliografien tæller i dag mere end 22.000 poster, der henviser til bøger, artikler, afhandlinger m.m. om dansk litteratur. Hovedparten af arbejdet er foretaget af nyligt afdøde DSL-medlem Aage Jørgensen i perioden 1967-2015. Også efter at DSL overtog bibliografiens data fra Det Kongelige Bibliotek, har Aage Jørgensen været behjælpelig med kyndig vejledning og løbende mails om nye udgivelser. Han har desuden bidraget med særbibliografier over litteraturen om ni store danske forfatterskaber, heriblandt N.F.S. Grundtvig og Johs. V. Jensen. Aage Jørgensens bibliografiske præstation er uvurderlig.

Vi er i fuld gang med at opdatere bibliografien og supplere med poster fra 2018 til i dag, og planen er, at bibliografien fremover vil blive løbende ajourført.

Projektet er støttet af Augustinus Fonden, Konsul George Jorcks og hustru Emma Jorcks Fond og Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab (KU).

Lasse S. Holst · lsh@dsl.dk

NY BEVILLING FRA CARLSBERGFONDET

I oktober 2022 fik Det Danske Sprog- og Litteraturselskab meddelelse fra Carlsbergfondet om at Fondet i en 3-årig periode bevilger Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 8 mio. kr. årligt til projekter som Fondet på forhånd har godkendt. Det er en fornem gestus som vil give os en længe savnet mulighed for at langtidsplanlægge.

Ordningen, som evalueres efter den 3-årige prøveperiode, betyder at vi nu kan sætte flere nye projekter og initiativer i gang, heriblandt den omfattende udgave af Henrik Pontoppidans store romaner der omtales andetsteds i dette nyhedsbrev.

Karen Skovgaard-Petersen · ksp@dsl.dk

LEONORA CHRISTINAS FRANSKE SELV BIOGRAFI PÅ NETTET

I 2021 udkom Marita Akhøj Nielsen og Lene Schøsler's udgave af Christian 4.s datter Leonora Christinas *Franske Selvbiografi*, skrevet i 1673 under hendes fangenskab i Blåtårn.

På basis af denne udgave er den franske tekst nu indlemmet i den franske database ATILF (Analyse et traitement informatique de la langue française). Skan den vedstående QR-kode for at se mere.

Arbejdet har været meget udfordrende, fordi Leonora Christinas tekst – typisk for ældre fransk – rummer megen variation med hensyn til både stavning, bøjning, syntaks

og ordforråd. Derfor har det været nødvendigt at kontrollere, at hvert eneste ord er registreret korrekt i den ordbogsdatabase, der bruges som grundlag for den elektroniske analyse. For eksempel rummer den franske tekst ordet *veau*, som en moderne elektronisk ordbog fejlagtigt vil analysere som det franske ord for 'kalv', medens det ud fra konteksten skal forstås som en grafisk variant af verbet *vaut*, af *valoir*, 'være værd'.

Dette store arbejde med at lemmatisere alle ord, etablere en referenceordbog for Leonora Christina og tilpasse et analyseprogram (LGERM) til teksten giver nu helt nye muligheder for at udforske kongedatterens selvbiografi.

Lene Schøsler · schoesl@hum.ku.dk

RETTELSE

Ved en uheldig forglemmelse fremgik det ikke af artiklen »Danske Klassikere fra Middelalderen – nu fuldt finansieret« i sidste nyhedsbrev at også Velux Fonden har støttet projektet. Vi er meget taknemmelige for Velux Fondens generøse støtte og beklager forglemmelsen.

DEN INTERNATIONALE GENKLANG I DANSKE REFORMATIONSSALMER

Stod man i 1500-tallet i en kirke i Italien, kunne man være heldig at høre melodier, som man kendte fra salmesangen i de danske kirker. De blev naturligvis ikke sunget på samme måde, og ikke nødvendigvis på samme sprog, men kirkerne havde et væsentligt overlap i deres musikalske kulturarv, nemlig den del, der var baseret på middelalderens musikalske repertoire.

En flig af historien om de danske salmers internationale ophav er nu blevet hørbar på CD'en *Reforming Hymns*, der som led i projektet *Musik og sprog i reformationstidens danske salmesang* udkom i januar 2023. Den dobbelttydige titel, som på

dansk både kan betyde 'salmer, der reformerer' og 'salmer, der reformeres', henviser til, at salmerne var en del af kirkens nye bestræbelser på at reformere befolkningen, samtidig med at de selv blev væsentligt bearbejdet i løbet af 1500-tallet. Det illustreres på CD'en, ved at flere versioner af salmerne er indspillet, eksempelvis Hans Sachs' omskrivning af en gammel Mariavise, som i sin danske oversættelse blev til »O Jesu bold met megit vold«.

CD'en er udgivet på Dacapo Records og indspillet af vokalensemblet Musica Ficta under ledelse af Bo Holten. Ligeledes medvirker lutenisten Fredrik Bock og organisten Søren Christian Vestergaard. Udgivelsen er støttet af Carlsbergfondet, Velux Fonden, Dansk Tennis Fond og Koda Kultur.

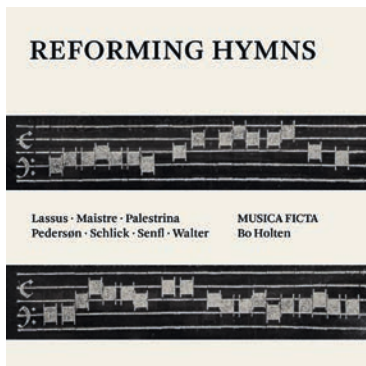
Bjarke Moe · bmoe@dsl.dk

JAGTEN PÅ DE GLEMTE ORD

Når redaktørerne leder efter nye ord til *Den Danske Ordbog* (DDO), er der nogle ord som går under radaren – nemlig dem som er for lavfrekvente i vores tekstkorpus til at slå ud statistisk og samtidig så upåfaldende at folk ikke opdager at de mangler i ordbogen.

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab har derfor påbegyndt jagten på disse glemte ord ved hjælp af sprogteknologien. Her bruger vi blandt andet en nyudviklet 'sammensætnings-splitter' og avancerede sprogmodeller til at måle om et ukendt ord er en relevant kandidat til DDO. Vi kigger også på et ords stavemåde, bøjningsformer og brug over tid. Indtil videre har vi fået lovende resultater, og vi har opdaget glemte ord som *julekugle*, *busplan* og *have-saks*. Ideen er at ende med en liste med kandidater til DDO som er sorteret efter relevans. Denne liste gives videre til DDO-redaktionen, som ser på om de glemte ord skal med i DDO i fremtiden.

Nathalie Carmen Hau Sørensen · nats@dsl.dk

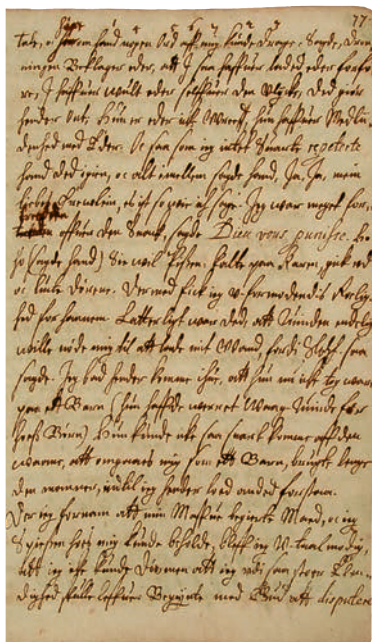

SPROGFORVIRRING I BLÅTÅRN

Sjette og sidste bind af *Dansk Sproghistorie* har titlen *Forfatternes dansk*. Anden del af bindet gennemgår 20 udvalgte forfatters indflydelse på sproget. De 20 forfattere – fra Anders Sørensen Vedel i 1500-tallet til Klaus Rifbjerg 500 år senere – er udvalgt efter en rundspørge blandt undervisere og forskere. Bindet har vakt stor interesse, formodentlig på grund af kapitlernes kombination af litteratur- og sproghistorie. Men en del læsere har dog undret sig over at kun to kvindelige forfatters sprog er inddraget: Leonora Christina og Karen Blixen.

Vi kaster her et blik på sprog mangfoldigheden i *Jammers Minde*, kongedatteren Leonora Christinas erindringer fra hendes fangenskab i Blåtårn fra 1663 til 1685.

Leonora var meget sprogkyndig. Hun beherskede dansk, højtysk, nedertysk og fransk og havde kendskab til italiensk, spansk og latin. I

Jammers Minde, side fra Leonora Christinas manuskript. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Foto: Det Nationalhistoriske Museum

de berettende afsnit i *Jammers Minde* skriver Leonora på dansk, men som følge af værket karakter af kammerspil er der meget talt sprog i erindringerne, og i mange af de gengivne samtaler opleves en smidig bevægelse mellem dansk, tysk og fransk. Som hovedregel svarer Leonora på samme socialt betingede sprog som samtalepartnern bruger, medmindre hun vil sætte denne på plads. Det sker i samtalen med den – måske berusede – tysktalende slotsfoged, der vil have Leonora til at tale ondt om dronningen. Til dette svarer Leonora: »Leg war meget fortrøden offuer den Snack, sagde *Dieu vous punisse* [‘Gud straffe Dem’]. Ho ho (sagde hand) Sie wil Pißen [‘hun vil pisse’]«.

Ebba Hjorth · eh@dsl.dk